

Research paper / Оригинальная статья

<https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-3-7-24>

MPHTI 06.71.07

JEL: L26, Q01, R58

Outsourcing in Agriculture in Kazakhstan: Current State and Prospects

Azimkhan A. Satybaldin^a, Birzhan E. Agniyazov^b, Borash S. Myrzalyiev^{b*}

^a*Institute of Economics CS MSHE RK 28 Shevchenko Str., A25K1B0, Almaty, Kazakhstan;* ^b*International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, 29 B. Sattarkhanov Ave., 161200, Turkistan, Kazakhstan*

For citation: Satybaldin, L.A., Agniyazov, B.E., & Myrzalyiev, B.S. (2023). Outsourcing in Agriculture in Kazakhstan: Current State and Prospects. *Economics: the strategy and practice*, 18(3),7-24, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-3-7-24>

ABSTRACT

The article deals with the problems of increasing the efficiency of enterprises of the agro-industrial complex, the feasibility and possibility of using the outsourcing model in the business organization, the advantages of increasing labor efficiency and forms of management using an outsourcing system for agro-industrial structures are studied. In the post-crisis period, the negative results and principles of agribusiness organization were considered as a new direction for ensuring the sustainable development of agriculture by revising the outsourcing service. At the same time, the problem of increasing the efficiency of the economy of the agro-industrial complex of Kazakhstan was formulated, and much attention was paid to the study of the regional direction and the introduction of outsourcing processes. The aim of the study is to analyze the organizational and economic essence of outsourcing and increase the efficiency of agricultural enterprises using this tool in rural business. When studying outsourcing relations in agricultural enterprises, such methods of research methodology as systemic and situational analysis were applied when introducing outsourcing - the theory of the synergetic concept, comparative analysis and synthesis, methods of institutional economic analysis and generalization. The results of the study on the development of outsourcing activities are aimed at the use by small and medium-sized agricultural enterprises, market organizations in business restructuring, as well as management bodies of associations, unions, and support centers interested in providing real assistance to rural entrepreneurs.

KEYWORDS: Economy, Agricultural Outsourcing, Relations, Regional Agro-industrial Complex, Business Model, Development, Kazakhstan

CONFLICT OF INTEREST: the authors declare that there is no conflict of interest.

FINANCIAL SUPPORT: the study was not sponsored (own resources).

Article history:

Received 21 February 2023

Accepted 17 July 2023

Published 30 September 2023

***Corresponding author: Myrzalyiev B. S.** – Dr. Sc. (Econ.), Professor, International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, 29 B. Sattarkhanov Ave., 161200, Turkistan, Kazakhstan, 87013162589, email: borash.myrzaliyev@ayu.edu.kz

Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы аутсорсинг: қазіргі жағдайы және болашағы

Сатыбалдин Ә.Ә.^а, Агниязов Б.Е.^б, Мырзалиев Б.С.^{б*}

^а ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институты, көш. Шевченко 28, А25К1В0, Алматы, Қазақстан; ^б Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, даң. Б.Саттарханов 29, 161200, Түркістан, Қазақстан

Дәйексөз үшін: Сатыбалдин Л.А., Агниязов Б.Е., Мырзалиев Б.С. (2023). Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы аутсорсинг: қазіргі жағдайы және болашағы. Экономика: стратегия және практика, 18(3), 7-24, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-3-7-24>

ТҮЙІН

Мақалада агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындарының тиімділігін арттыру мәселелері, бизнесті ұйымдастыруда аутсорсинг үлгісін қолданудың орындылығы мен мүмкіндіктері, еңбек тиімділігін арттырудың артықшылықтары мен аутсорсинг жүйесін пайдалану арқылы басқару нысандары қарастырылады. агроөнеркәсіптік құрылымдар зерттеледі. Дағдарыстан кейінгі кезеңде агробизнесті ұйымдастырудың келеңсіз нәтижелері мен принциптері аутсорсинг қызметін қайта қарау арқылы ауыл шаруашылығының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің жаңа бағыты ретінде қарастырылды. Бұл ретте Қазақстанның агроөнеркәсіп кешені экономикасының тиімділігін арттыру мәселесі тұжырымдалып, аймақтық бағытты зерделеуге және аутсорсингтік процестерді енгізуге көп көңіл бөлінді. Зерттеудің мақсаты – аутсорсингтің ұйымдық-экономикалық мәнін талдау және осы құралды ауылдық бизнесте қолдану арқылы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының тиімділігін арттыру. Ауылшаруашылық кәсіпорындарындағы аутсорсингтік қатынастарды зерттеу кезінде жүйелік және жағдайлық талдау сияқты зерттеу әдістемесінің әдістері, аутсорсингті енгізу кезінде – синергетикалық тұжырымдама теориясы, салыстырмалы талдау және синтез, институционалдық экономикалық талдау және жалпылау әдістері қолданылды. Аутсорсинг қызметін дамыту бойынша зерттеу нәтижелері шағын және орта ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына, бизнесті қайта құрылымдау кезінде нарықтық ұйымдарға, сондай-ақ ауыл кәсіпкерлеріне нақты көмек көрсетуге мүдделі қауымдастықтардың, одақтардың, қолдау орталықтарының басқару органдарына пайдалануға бағытталған.

ТҮЙІН СӨЗДЕР: экономика, агроөнеркәсіптік аутсорсинг, қарым-қатынастар, аймақтық агроөнеркәсіптік кешен, бизнес моделі, даму, Қазақстан

МҮДДЕЛЕР ҚАҚТЫҒЫСЫ: авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: зерттеуге демеушілік қолдау көрсетілген жоқ (меншікті ресурстар).

Мақала тарихы:

Редакцияға түсті 21 Ақпан 2023

Жариялау туралы шешім қабылданды 17 Шілде 2023

Жарияланды 30 Қыркүйек 2023

***Хат-хабаршы авторы:** Мырзалиев Б.С. – э.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, даң. Б.Саттарханов 29, 161200, Түркістан, Қазақстан, 87013162589, email: borash.myrzaliyev@ayu.edu.kz

Аутсорсинг в сельском хозяйстве Казахстана: современное состояние и перспективы

Сатыбалдин А.А.^а, Агниязов Б.Е.^б, Мырзалиев Б.С.^{б*}

^аИнститут экономики КН МНВО РК, ул. Шевченко 28, А25К1В0, Алматы, Казахстан; ^бМеждународный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, пр. Б. Саттарханова, 29, 161200, Туркестан, Казахстан

Для цитирования: Сатыбалдин А.А., Агниязов Б.Е., Мырзалиев Б.С. (2023). Аутсорсинг в сельском хозяйстве Казахстана: современное состояние и перспективы. Экономика: стратегия и практика, 18(3), 7-24, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2023-3-7-24>

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются проблемы повышения эффективности предприятий агропромышленного комплекса, целесообразность и возможность использования модели аутсорсинга в организации бизнеса, изучены преимущества повышения эффективности труда и формы управления за счет использования системы аутсорсинга агропромышленных структур. В посткризисный период негативные результаты и принципы организации агробизнеса рассматривались как новое направление обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства путем пересмотра службы аутсорсинга. При этом была сформулирована проблема повышения эффективности экономики агропромышленного комплекса Казахстана, большое внимание уделено изучению регионального направления и внедрению аутсорсинговых процессов. Целью исследования является анализ организационно-экономической сущности аутсорсинга и повышение эффективности сельскохозяйственных предприятий за счет использования этого инструмента в бизнесе на селе. При изучении аутсорсинговых отношений в сельскохозяйственных предприятиях применены такие приемы методологии исследования как системный и ситуационный анализ, при внедрении аутсорсинга - теория синергетической концепции, сравнительный анализ и синтез, методы институционального экономического анализа и обобщения. Результаты исследования по развитию аутсорсинговой деятельности направлены на использование малыми и средними сельскохозяйственными предприятиями, рыночными организациями при реструктуризации бизнеса, а также органами управления ассоциаций, союзов, центров поддержки, заинтересованных в оказании реальной помощи для сельских предпринимателей.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономика, сельскохозяйственный аутсорсинг, отношения, региональный агропромышленный комплекс, бизнес-модель, развитие, Казахстан

КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ: авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

ФИНАНСИРОВАНИЕ: исследование не спонсировалось (собственные ресурсы).

История статьи:

Получено 21 февраля 2023

Принято 17 июля 2023

Опубликовано 30 сентября 2023

***Корреспондирующий автор:** Мырзалиев Б.С. – д.э.н., профессор Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави, пр. Б. Саттарханова, 29, 161200, Туркестан, Казахстан, 87013162589, email: borash.myrzaliyev@ayu.edu.kz

Кіріспе

Экономиканың ғана емес, жалпы қоғамның дамуын анықтайтын іргелі экономикалық заңдылықтардың бірі – классикалық мектеп экономисттерінің алғаш тұжырымдаған еңбек бөлінісінің заңы. Адамзат тарихындағы көптеген оқиғалар, соның ішінде жаһандандудың қазіргі кезеңі осы заңдылықтың көрінісі тұрғысынан оңай түсіндіріледі: расында да жаһандану дүниежүзілік әлеуметтік-экономикалық жүйеде «орталық» пен «шеткі аймақтың» қалыптасуымен байланысты, оның ішінде әрқайсысы қызметтің белгілі бір түріне маманданғандықтан, ол ақыр соңында әлемнің саяси-экономикалық құрылымын анықтайды.

Бұл жағдайда Қазақстан әлемдік экономикалық үдерістерде өзіне лайықты орнын табуы керек. Мұны тек басқарудың заманауи жоғары технологияларын қолдану көмегімен жасауға болады. Оларға соңғы онжылдықтардағы бизнестің іргелі жаңалықтары қатарына енгенаутсорсинг пен аутстаффинг кіреді.

Еңбек бөлінісінің заңының микродеңгейде (кәсіпорындар, компаниялар, фирмалар, қауымдастықтар, тіпті мемлекеттер) көрінісі біздің ел үшін «аутсорсинг» сияқты салыстырмалы түрде жаңа құбылыс болып табылады.

Қазіргі дағдарыстық жағдай ауқымды экономикалық жүйелерді, соның ішінде аграрлық аймақтың экономикасын дамытуға байланысты әртараптандыру аспектілерінің кешенін дамытуды өзекті етеді. Мұндай жүйелерді біртұтас, ұзақ мерзімді дамуға қабілетті, тұрақты халық саны бар белгілі бір ауылдық аумақтарда дамитын өзара байланысты экономикалық қатынастардың тұрақты және ұйымдасқан жиынтығы екендігі белгілі. Ал ауылдық аймақтарда тіршілікті қамтамасыз етуге жеткілікті табиғи ресурстарды, инфрақұрылымды, институттарды, нақты экономикалық және демографиялық даму нысандарын қалыптастыру аутсорсинг сияқты жаңа әдістерді пайдалана отырып, ауыл шаруашылығын басқарудың ескі жүйесін жетілдіруді қажет етеді.

Сондықтан, бәсекелестіктің күшеюі қолда бар ресурстарды аймақтық аграрлық жүйенің шаруашылық жүргізуші субъектілері қызметінің неғұрлым тиімді бағыттарына шоғырландыруды және аутсорсинг мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануды көздейді. Нәтижесінде, аймақтың экономикалық кеңістігіндегі мүмкіндіктерді негізге ала

отырып, дағдарыстық жағдайдан шығу, оның кезеңдерінің әр сатысында жүзеге асатын әртараптандырылған жаңа бизнес-үлгіні қалыптастыруды қажет етеді.

Аутсорсинг – кәсіпкерлік қызмет көрсетудің негізгі және ерекше түрі ретінде компанияның қызметтерінің, немесе бизнес-үдерістерінің бір бөлігін сыртқы мердігерлерге беру арқылы кейбір құрылымдар үшін тиімсіз және қымбатқа түсетін жұмыстарды орындаушы фирмаға береді. Осылайша, олар қызметкерлерді жалдау, оқыту, қайта дайындау, біліктілігін арттыру сияқты қосымша қаржы талап ететін жұмыстар туралы алаңдамайды, сонымен қатар сапа үшін жауапкершілікті қызмет көрсетушіге артады.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінде шетелдік озық тәжірибелердің нәтижесін пайдалана отырып, аутсорсинг тұжырымдамасын қалыптастырудың теориялық тәсілдерін әзірлеу және өңірлік ауыл шаруашылығын басқарудың аутсорсингтік моделін енгізудің ұйымдық-экономикалық механизмін негіздеу болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы аймақтық экономиканың ұтымды бағыттарының бірі - қазіргі кезеңдегі әлемге таралған аутсорсинг тәсілдерін өндіріске енгізу негізінде агроөнеркәсіп кешенін басқару тетіктерін жетілдіру және қызмет ету тиімділігін арттырудың ғылыми мәселесін шешуде жатыр.

Әдеби шолу

Американдық Менеджмент Ассоциациясының зерттеулері 1997 жылы өнеркәсіптік компаниялардың жартысынан көбі өздерінің өндірістік үдерісінің кем дегенде бір компонентін аутсорсингке бергенін көрсетті (Bryce et al., 1998). Тәжірибе көрсеткендей, дамыған елдерде (АҚШ, Жапония, Оңтүстік Корея, Германия, Тайвань, Сингапур және т.б.) көптеген компаниялардың келісім-шарттық одақ құру және бизнестің бір бөлігін аутсорсингке көшіру тек көмекші үдерістерді ғана емес, сонымен қатар негізгілері, олардың дамуы мен өндірісіндегі экономикалық жағдайды жақсартуға мүмкіндік берді (Baden-Fuller et al., 2000), (WTO, 1998).

Ғалымдар әлемде аутсорсингтік қарым-қатынастардың теориялық және тәжірибелік маңызына қатысты модельдерін қалыптастыру (Vaxevanou et al., 2015), ұйымдық қызметтегі аутсорсингтің өміршеңдігінің пайдасы мен тәуекелін зерделеу (Franco et al., 2021), өндіріс аутсорсингі және операциялық тиімділікті қо-

сымша деректерді пайдалана отырып эмпирикалық әдістерді пайдалану (Kenyon et al., 2016) аутсорсингтің тиімділігін арттыру мәселелерін зерттеген.

Сонымен қатар, аутсорсингті енгізудің сервистік компанияларға әсерін, аутсорсингтік корпоративтік жүйелерге қызмет көрсетудегі техникалық қарызды басқаруда эмпирикалық талдау (Zitkiene et al., 2018), күрделі аутсорсингтік қатынастардағы мәселелер мен тәжірибелерді анықтауда жүйелі шолулар жүргізген (Khan et al., 2022) және аутсорсингті дамытудың басты бағыттарын анықтаған.

Аутсорсинг арқылы стратегиялық инновацияларды енгізу, осы жағдайда қатынастық және келісім-шарттық басқарудың рөлін (Oshri, 2015), аутсорсингтің бизнестегі тиімділігін арттыруды және оның ең жақсы трендтерін (Busi, 2008) зерттеген. Аутсорсингтік жеткізу тізбегін жобалау және басқару, сонымен қатар олардың технологиялық, ақпараттық операцияларын басқарудың негіздері мен тенденцияларына (Tsay, 2014), аутсорсингтің жетілу деңгейіндегі қосымша өзгерістерге инновацияның әсеріне (Whitley et al., 2011) зерттеу жүргізіп, жеткізушінің инновациялық әдістері мен аутсорсингтің тиімділігі, келісім-шарттық және қарым-қатынасты басқару жүйесін қарастыра отырып (Aihua et al., 2016), оның өндіріске келтіретін ықпалын анықтаған.

Сонымен қатар, ғалымдар аутсорсингтік қарым-қатынастардың ауыл шаруашылығының ерекшеліктеріне байланысты үдерістерді заманауи үлгі ретінде қарастырып (Вёбенек, 2017), аутсорсингті ауыл шаруашылығында пайдалану және дамыту мәселесін анықтауға талдау жасаса (Lyne et al., 2018), кейбір авторлар аутсорсингтік ауыл шаруашылығын кеңейту бағдарламасының шағын фермерлердің таза табысына әсерін (Baileygunhi et al., 2019) зерттеген.

Қазақстан мен Ресейде аутсорсингтің пайда болуы, дамуы және оның мәнімен тетіктері ғылыми ізденістерінде зерттелген (Anikin & Rudaya, 2011). Жекелеген монографиялық зеттеулерде (Zhelezko, 2011) аутсорсинг қызметінің теориялық және әдістемелік негіздері қарастырылса, (Odegov et al., 2016) ғылыми жазбаларда персоналды басқаруда аутсорсингтің ролі кеңінен қарастырылған. Ғалымдар өз зерттеулерінде аутсорсорсингті тәжірибеге енгізудегі қиындықтар мен мүмкіндіктерге тоқтала келіп, оның тиімділігіне талдау жасаған (Stapran, 2016).

Сонымен қатар, зерттеушілер компаниялардың қызметінде аутсорсинг және өкілеттіктерді беру мәселесіне көңіл бөле отырып, үдерісті тиімді бағалауды талдау әдістерінің жиынтығы негізінде сипаттаған және аутсорсингтік қарым-қатынастар компанияға бизнес-процестерді басқару құралын енгізу қаншалықты тиімді екенін анықтауға мүмкіндік беретіндігін дәлелдеген.

Кейінгі жылдары қазақстандық ғалымдар да өз еңбектерінде аутсорсингті дамытудың әртүрлі кезеңдерінде қолдану нәтижесінде табысты болған негізгі тәжірибелік биз-нес үдерістерді зерттей келіп, оның өндіріске енгізудің жолдарын қарастырған. Мысалы кейбір зерттеушілер аутсорсингтік қатынастарды кадр саясатын жетілдіру әдістерінің бірі деп есептесе (Adilova, 2010), аутсорсинг пен аутстаффингті дамыту қазіргі заманғы менеджмент технологиялары ретінде бағалайды (Karenov, 2014).

Қазақстандық ғалымдар аутсорсингті дамыту және оны отандық кәсіпорындарда енгізу мәселелеріне зерттеу жүргізген болса (Kokusheva, 2010) жекелеген авторлар кәсіпорынды дағдарысқа қарсы басқарудағы аутсорсингті қарастырған (Kuatov & Kuatbekova, 2015). Сонымен қатар, Қазақстандағы аутсорсингтің тиімділігін эмпирикалық зерттеулер негізінде қарастырып, оның тиімді тұстарын көрсете білген (Kulembaeva, 2019).

Агроөнеркәсіп кешенінде бұл мәселені зерттеген ғалымдар аутсорсингтің ерекшеліктерін ауыл шаруашылығы экономикасында пайдалану жолдарын көрсеткен (Lovchikova et al., 2017; Kotlyarov, 2011; Omarova, 2008; Sukhovskaya, 2007). Айта кету керек, аутсорсингтің құбылыс ретінде пайда болу тарихы ұзақ уақыт бұрын басталады. Бұл кезеңде атақты және ұлы менеджер Альфред Слоунның (Sloan, 2018) вертикальды бірлесу компанияның негізін қалауымен және дамуымен сәйкес келеді.

Өзінің тік ықпалдастығының кеңею шыңында Форд компаниясы жалпы экономикалық жағдайлармен де, мемлекеттік құқықтық құжаттармен де туындаған кедергілерге тап болды, дегенмен бұл экономикалық қызығушылықты еңсеру үшін өнімдер мен қызметтердің тәуелсіз жеткізушілерін тартуды талап етті.

Мұндай үрдісті жаңарту негізінен кәсіпорынның екі саласында қолданылды: басқару жүйесін ұйымдастыру және өндірісті тиімді реттеу. Бірінші бағыт бойынша маңызды

шешімдерді өз бетінше қабылдай алатын адамдарға міндеттерін нысаналы орындайтын басқарушы топ құру. Екінші бағыт – кәсіпорын ішінде де, оның сыртында да жоғары мамандандырылған өндірістерде жүйелі қауымдасу әдісін қолдану.

Өндірістік жобаларды табысты жаңарту осылай басталып, 1990 жылы ғылыми әдебиеттерде бұл бағыт пайда болғанға дейін 70 жыл бұрын қолданған аутсорсинг әдістемесінің негізіне айналды.

Шетелдік тәжірибе негізінде Қазақстанмен Ресейде аутсорсингтің ғылыми негіздемесін зерттеу ХХІ ғасырда басталды десек қателеспейміз.

Сонымен, аутсорсингті жан-жақты қарастыруды ұсынып, бұл терминге оннан аса анықтама берді. Зерттеуде қаралғандардың негізгілері мыналар болып табылады:

- міндеттерін үшінші тұлғалардың қызметтерін пайдалану арқылы орындау;

- тиімсіз бизнес-үдерісінен бас тарту және басқа ұйымдардан осы бизнес жүйесін жүзеге асыру бойынша көрсетілетін қызметтерді сатып алу;

- өзінің әрекетінің өзекті мәселелерін шешу үшін сыртқы ресурстарды тарту (мысалы, жобаны әзірлеу) және т.б. (Anikin et al., 2003).

Бұл үрдіске анықтама бере отырып, аутсорсингті қызметтің негізгі саласына шоғырлану және негізгі емес функцияларды келісім-шарт негізінде сыртқы мамандандырылған фирмаларға беру арқылы компанияның қызметін ұйымдастыру тәсілі деп атап көрсетеді (Vorzunova, 2009).

Кейінгі жылдары отандық және шетелдік басылымдарда аутсорсингті дамытудың әртүрлі кезеңдерінде қолдану нәтижесінде табысты болған негізгі тәжірибелік бизнес модельдері қарастырылып келеді (Kulembayeva et al., 2021), (Konuspaev et al., 2020). Жеке бизнес-үдерістердің мысалында еңбек бөлінісінің қағидаларын өзгерту соңғы өнімді жасау үдерісінде қызмет көрсету санының өсуіне қалай әкелгені туралы зерттеулер де өз орнын тауып келеді.

Сонымен, аутсорсинг қызметті оңтайландыру мақсатында бір кәсіпорын басқа ұйымның ресурстарын пайдалануы арқылы өз мақсатына жету болып табылады. Анықтамаларға сүйене отырып, аутсорсинг шартын жасау өтелімді негізде біліктілігі жоғары ұйымдардың қажетті қызметтерді тиімді орындауын көздейтін екіжақты мәмілені білдіреді. Екі жақты мәміле екі тараптың – тапсырыс беруші мен аутсорсер

деп аталатын мердігердің қатысуын болжайды. Өтемақы аутсорсердің келісім-шарт бойынша тапсырыс беруші жүктеген функцияларды орындауына берілген жұмысақыны білдіреді.

Әдіснама

Зерттеудің әдіснамалық негізіне аутсорсинг саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың, экономикалық теория, еңбек бөлінісі, заманауи корпорациялық үрдістер, экономиканы басқару, стратегиялық менеджмент, маркетинг және логистика бойынша ғылыми еңбектері пайдаланылды.

Жұмыста экономикалық талдау әдістері, теориялық және тәжірибелік әдістердің үйлесімі, шолу әдістері, экономикалық топтама тәсілдері қолданылды. Сонымен қатар, зерттеу барысында Түркістан облысының ауыл шаруашылығы департаментінің, кәсіпкерлік басқармасының аутсорсинг бойынша деректі материалдары, сондай-ақ ауыл шаруашылығы саласының мамандары мен тәжірибелі шаруа қожалықтарының басшылары арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері пайдаланылды.

Аутсорсингке негізделген ұйымды басқару стратегиясы шаруалар мен үй шаруашылықтары, сондай-ақ шағын ауыл шаруашылығы кәсіпорындары үшін ерекше рөл атқарады. Егер ірі кәсіпорындар экономикалық қызметтің барлық кешенін дербес жүзеге асыруға, жоғары жалақы алатын мамандарды жұмысқа алуға, жаңа нарықтарды игеруге мүмкіндігі болса, шағын кәсіпорындардың жаңа технологияларды енгізу, қаржы ресурстарын тарту, ақпаратқа қол жеткізу және, тиісінше, олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралдарының таңдауы шектеледі. Шағын кәсіпорындар өздерінің көлеміне, қызмет ауқымына және қолда бар мүмкіндіктері - материалдық-техникалық, қаржылық, еңбек, ақпараттық, маркетинг, сату, бухгалтерлік есеп, салықтық оңтайландыру сияқты экономикалық игіліктерді жүзеге асыратын бөлімшелерді құру мүмкіндігі шектеулі.

Осы мәселені зерттеушілер мен сарапшылар аутсорсингті қолдану ауыл шаруашылығындағы үдерістердің тиімділігін айтарлықтай арттыра алар еді дегенге келіседі. Өйткені, ұйымдастырушылық қызметтің дамуы, корпоративтік мәдениет деңгейі, заманауи технологиямен жабдықталуы және инвестициялық ресурстардың көлемі бойынша агрофирмалар өнеркәсіптік кәсіпорындар мен

сервистік компаниялардан әлдеқайда артта қалып отыр.

Зерттеудің алға қойған мақсаты мен міндеттеріне қол жеткізуде келесідей әдіснамалық амалдар арқылы жүзеге асырылды:

1. Жүйелік талдау – ауыл шаруашылығында аутсорсингтің тиімділігін арттыру үшін оның элементтері арасындағы құрылымдық байланыстарды орнату бойынша өндірісті басқару және жоспарлауда, маркетинг және есеп жүйесін жетілдіруде, материалдық-техникалық жабдықтауды ұйымдастыруда жаңа бағыттарды енгізуді қалыптастыру, жұмыста қолданылатын басқару шешімдерін қабылдау әдістеріне сүйене отырып, әлеуетті аутсорсингтік бизнес-үдерістерді нақты есепке алу, ұтымды жоспарлау, жетік бақылау және талдау жүйесін әзірлеу, сонымен қатар оларды бағдарламалық өнімдерді жасау кезінде қолдану.

2. Синергетикалық концепция негізінде аутсорсингтік нысандардың экономикалық қарым-қатынаста орнын анықтау, микро- және макроүрдістер арасында байланыс пен әрекет-тестік орнатуға ұмтыла отырып, болып жатқан өзгерістерді жүйенің көптеген элементтері мен бөлшектерінің деңгейінде өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде өндірісті қайта құрылымдауға және бизнес-үдерістерді аутсорсингке бөлуге мүмкіндік беретін экономикалық қызметтер мен бағдарламалық өнімдерді әзірлеу және кәсіпорындардың тәжірибесіне енгізу.

3. Жағдаяттық талдау – аутсорсинг қызмет жүйесінің қазіргі нақты жағдайларынан туындайтын мәселелер бойынша басқарушылық шешім қабылдануы, сонымен бірге нақты жағдайларды шешу кәсіпорынның жалпы мақсаттарымен байланыстырылуы, стратегиялық менеджмент пен жағдайды талдаудың үйлесімі аутсорсинг арқылы басқарудағы ең маңызды нәтижелерге әкеледі. Бұл жерде кәсіпорынның қызметін айқындайтын, сондай-ақ дағдарыс құбылыстарының алдын алуды қамтамасыз ететін тиісті стратегиялық және маңызды тактикалық шешімдерді қабылдауды талап ететін ішкі және сыртқы факторлардың, шарттардың, жағдайлардың, белсенді және енжар әрекет етуші күштердің жиынтығы ретінде қарастыру.

4. Салыстырмалы талдау және синтездеу арқылы аутсорсингті енгізуде басқару жүйесінің шешілмеген мәселелері арасында байланыс орнату, ұйымдық құрылымдағы кемшіліктерді анықтау, оларды жою мүмкіндігін талдау және жалпылау, барлық сандық және сапалық көрсеткіштер мен салалардағы жұмысты ұтымды жоспарлаумен қатар кәсіпорынның

тиімділігін арттыруға бағытталған дұрыс жемдел шешімдер қабылдауды талап ететін туындайтын кедергілерді зерттеуде қолдану.

5. Аутсорсингтік қарым-қатынастарды енгізудің нәтижесін талдау және жалпылау әдістерін пайдалануда қабылданған шешімдердің негізділігін арттыруды, басқару жүйесінің ерекшеліктерімен анықталатын шараларды белгілеу, ұйымның дамуын, оның болашақ беталысын терең зерттеуді қамтамасыз ету.

6. Институционалдық экономикалық талдау әрекеті сипаттайтын, шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін аутсорсингтік қызметті үйлестірудің белгілі бір жүйесі шеңберінде қалыптасатын экономикалық институттардың қарым-қатынастық үлгісін көрсету.

Нәтижелер мен талқылау

Экономиканың аграрлық секторындағы қазіргі заманғы ұйымдардың проблемалары, бір жағынан, нарықтық инфрақұрылымды тиімсіз пайдаланумен, екінші жағынан, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге қызмет көрсетудің дамыған жүйесінің жоқтығымен байланысты. Қазіргі уақытта қызметтің әртүрлі салаларындағы, соның ішінде агроөнеркәсіптік кешен саласында жұмыс істейтін ұйымдар үшін бейінді емес активтер мен үдерістерді сыртқы мердігерлердің немесе аутсорсингтік компаниялардың басқаруына беру үрдісі өзекті болып табылады.

Агроөнеркәсіптік кешендегі аутсорсинг (ағылшын тілінен аутсорсинг: аудармасында out – сыртқы, source – қайнар көзі) маманданған ұйымдармен қосалқы келісім шарттарды ескере отырып, аграрлық кәсіпорынның басымды болып табылмайтын орындалатын жұмыстың барлық түрлері бойынша негізгі емес қызметтер мен өндірістік үдерістердің белгілі бір бөліктерін, екінші тарапқа сыртқы мердігердің мүмкіншіліктерін тиімді пайдалану мақсатында тапсырыс беру деп атауға болады.

Бірыңғай өндірістік бағдарламаны жүзеге асыру шеңберінде агроөнеркәсіп кешені саласындағы ұйымдар мен аутсорсингтік компаниялардың ынтымақтастығы өндірілген тауарлар мен қызметтердің көлемін ұлғайтуға ғана емес, сонымен қатар өнім бірлігіне тұрақты шығындардың көлемін азайтуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде әрбір кәсіпорынның – аутсорсингтердің қызметі экономикалық тиімді болып, өндірілген тауарлар мен қызметтердің өзіндік құнын төмендетеді. Сонымен қатар, бірқатар өндірістік үдерістерді өндіріс

тізбегінен шығарып, оларды сыртқа көшіру арқылы ауылшаруашылық кәсіпорындары өз күштерін негізгі қызметіне шоғырландыра алады, басқару құрылымын жеңілдетеді және шығындарды азайтуға мүмкіншілік туындайды. Дегенмен, ауылшаруашылық ұйымы үшін аутсорсингті пайдалану туралы шешім қабылдамас бұрын, мүмкіндігінше өз мүдделерін қалай ескеруге болатынын және тұтастай алғанда ұйымның қажетті тиімділігін қамтамасыз етуді анықтау керек.

Шет елдік зерттеушілер аутсорсингті ауыл шаруашылық кәсіпорындарына енгізу кәсіпорынға жетіспейтін ресурстарға айтарлықтай шығындарсыз қол жеткізуге мүмкіндік береді деп есептейді. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары негізгі емес атқарымдарды орындауға байланысты қызметтерге аутсорсинг жүйесі қажет екендігі бүгінгі күні дәлелденіп отырған мәселе деп тұжырымдауға болады.

Сонымен қатар, аутсорсинг – шығармашылық және өндірістік байқау негізінде сыртқы орындаушылармен шарттар жасасу арқылы, бұрын мемлекеттік органдар орындаған белгілі бір қызметтерді атқаруды көздейтін басқару стратегиясы. Аутсорсингтің

артықшылықтарын стратегиялық және тактикалық деп ажыратуға болады (сурет 1).

Қазақстанда аутсорсингтің даму ерекшеліктеріне талдау жасағанда бүгінгі күні заңнамалық базаның дамымағандығына ерекше назар аудару қажет. Жалпы қазақстандық заңнамаларда «аутсорсинг» ұғымы жоқ. Сондықтан Қазақстанда аутсорсингті дамытудың күрделілігі бірқатар себептерге байланысты. Олардың ішінде:

1) ауқымды жаңғырту үшін қажетті қосымша инвестицияларды қажет ететін экономиканың басым секторларының аутсорсингке дайын еместігі;

2) қазақстандық заңнамалар мен құқықтық құжаттардың жоқтығы мен қолданыстағы іс-әрекеттердің ерекшеліктері;

3) нарықтағы бәсекелестік деңгейінің төмен болуы, соның салдарынан жоғары дәрежеде қызмет көрсету сапасының жеткіліксіздігі;

4) ұйымдардың көпшілігі дайын емес болған бизнес-үдерістер мен басқару жүйесіне ауқымды өзгерістер енгізу қажеттілігі;

5) аутсорсингтің нақты әсерлерін анықтауға негізделген әмбебап әдістерінің болмауы.

Сурет 1 - Аутсорсингтің стратегиялық және тактикалық артықшылықтары
 Figure 1 – Strategic and tactical advantages of outsourcing

Қазақстанда бүгінгі күндері нарықтық қатынастардың даму жағдайында агроөнеркәсіптік кешен ұйымдарының аутсорсингті ұтымды пайдалану басымдығының негізгі себептеріне мыналарды жатқызуға болады:

- жетілдірілген техникалық кешендер мен технологиялық әзірлемелердің пайда болу қарқыны серпінінің аз да болса артып келуі;

- әлемнің жаһандану үрдісі және Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі ретінде өндірілетін өнімнің, көрсетілетін қызметтердің, орындалатын жұмыстардың сапасы үнемі өсіп, ал шығындар деңгейін өз кезегінде тұрақтандыруға немесе төмендетуге ынталандыру және осы үдеріске ұмтылуы;

- зерттеу кезеңінде агроөнеркәсіп кешенін ұйымдастырудың жоғары және төмен тиімділігі кезеңдерін анықтау әдістерін әзірлеу;

- ауылшаруашылық кәсіпорындары басшыларының ұйымда ұтымды қызмет істеуінде бәсекеге қабілеттілігін арттыруға арналған басқару әдістерінің кең таңдауының қолда барлығы, бағдарламалық қамтамасыз ету жүйелері және өз ерекшеліктерін ескеретін әдістер жүйесін әзірлеу;

- басшылардың қиын шешімдер қабылдау әдістерін арнайы орталықтарда үйрету арқылы (қажет жағдайда мемлекеттік қаржыландыру бойынша) тиімді жұмыс істеу машықтарын іс-әрекет жүйесінде қалыптастыру;

- мерзімді орындалатын жұмыстарда ауыл шаруашылығы техникасы мен егін және мал шаруашылығы кешендерін жөндеу жұмыстары, ғимараттарды күтіп ұстау және тағы басқа агротехникалық шаралардың орындалу мүмкіншілігінің болуы;

- сұраныстың күшті ауытқуы жағдайында, аутсорсинг шарттарында ауыл шаруашылығы жұмыстарының қарбалас кезеңдерінде қосымша техника мен қызметкерлер тартылуы мүмкіндігін жасау.

Айта кету керек, Қазақстан агроөнеркәсіп кешені экономикасын қайта құру және реформалау кезеңінде ауыл шаруашылығы құрылымдарының жеке отбасылық түрлерінің (үй шаруашылығы, шаруа және фермер қожалықтары) негізінде шағын ауылшаруашылық жүйесін қалыптастыруға басым бағыт берілгені белгілі. Дегенмен, бұл үдеріс белгілі бір артықшылықтардан басқа, келесі кемшіліктерге де ие болды:

- тәуекелдің жоғары деңгейі;

- нарықтық құбылмалылықтың жоғары деңгейі;

- бизнестің әртүрлі жағдайда өзгерістерге сезімталдығы;

- қосымша қаржылық ресурстарды тарту және несие алуға қиындықтар;

- кейбір жағдайларда өндірісті даытудың құқықтық деңгейінде қателіктер жіберілгендіктен, кәсіпкерліктің ұтымды бағыттары бойынша үдерістердің тиімдісі экономикалық негіздеусіз ұйымдастырылуы теріс әсерін қалдырды.

Нәтижесінде тауар өндіруші үшін синергетикалық әсер төмен болды, бұл өндіріс тиімділігінің төмендеуіне және шаруашылықтың болмашы өнімділік ауқымының пайда болуына әкелді, көлік шығындарының өсуі және бизнестің экономикалық негізсіздігіне тіреліп, бұл қаржы және материалдық қорларды пайдалануды, сонымен қатар ұтымды технологиялық және операциялық бақылауды жоғалтуға жол берді. Нарықтық жағдайдың дағдарысқа ұшырауы жиілене бастағанда біріктірілмеген құрылымдарда экономикалық негізделген басқару шешімдерін қабылдау шарттары айтарлықтай күрделене түсті.

Шағын (өндірістің шоғырлануы мен технологиялық біркелкілігі бойынша) бизнестің дамуы мен қалыптасу үдерісінде кез келген қозғаушы күштің де тиімділігі өзгеруі мүмкін. Кейбір ықпал ететін белсенді көрсеткіштер өз ролін жоғалтуы немесе жаңа, бұрын белсенді емес көріністер әрекет ете бастауы мүмкін.

Қазақстандағы, әсіресе еліміздің оңтүстік өңірлеріндегі шағын ауыл шаруашылығы бизнесіне айтарлықтай әсер ететін ішкі және сыртқы әсер етуші құбылыстарды талдай келе, кәсіпкерлердің негізгі шешімін талап ететін мәселелерді анықтауға болады:

- жиі қайталанатын қолайсыз ауа райы жағдайлары;

- топырақтың сапалық сарқылуы және егіс алқаптарының қысқаруы;

- ауылшаруашылық жабдықтары мен машиналарының тозуы;

- төмен жалақы және әлеуметтік деңгейінің жеткіліксіздігі;

- жоғары білікті мамандардың жетіспеушілігі;

- елдегі тұрақсыз экономикалық жағдайы;

- ауыл шаруашылығы бизнесінің дамуына кедергі келтіретін нашар дамыған инфрақұрылым;

- өнімді өткізудің нақты арналарының болмауы;

- әлсіз ақпараттық қолдау;

-шағын ауыл шаруашылығы бизнесінің мүдделерін толық қорғай алмайтын қайшы заңнамалық база;

-шетелдік өндірушілердің жоғары бәсекелестігі;

-ынтымақтастық пен ықпалдастықтың төменгі деңгейде қалыптасуы;

-өз отбасына ғана бағытталған қарапайым табиғи (натуралды) шаруашылық;

-қаржылық қорлардың жетіспеушілігі;

-несиелер бойынша жоғары пайыздық мөлшерлемелер;

-сыртқы және ішкі нарықтағы сұраныстың жеткіліксіздігі;

-әлсіз мемлекеттік қолдау және т.б.

Осы жағдайларда ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің алдында тұрған міндеттерді шешу агроөнеркәсіп кешенін басқарудың негізгі нысандарының бірі болып табылатын, ұзақ мерзімді ынтымақтастыққа және қатысушылар арасындағы сенімнің жоғары деңгейіне негізделген, оның ішінде негізгі бизнеске назар аудару арқылы қаржы және материалдық қорларды қайта бөлу, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігін арттыру мақсатында өзара қарым-қатынастың шарттық нысаны арқылы бақылау мен жауапкершілікті жүктей отырып, қосалқы қызметтерді сыртқы мамандарға (орындаушыларға) жүктей отырып, экономикалық қатынастардың дамуымен және шаруашылықты ұйымдастырудың кластерлік пішінін қалыптастырумен байланысты ауыл шаруашылығы аутсорсингі болып табылады (Dzharimova, 2009)

Дамыған елдердің аграрлық саласында шаруашылықтардың дамуы мен саралануын талдау келесі үрдістерді көрсетеді:

- шаруа қожалықтары ауыл шаруашылығы өндірісінің негізгі ұйымдық нысаны болып қала береді;

- өндіріс пен капиталдың шоғырлануының объективті үдерісінің нәтижесінде жұмыс істейтін шаруашылықтардың саны азайып, негізінен шағын, тиімсіз шаруашылықтардың бірте-бірте жойылуы нәтижесінде шаруашылықтардың орташа көлемі ұлғайып, ірілері көбірек өнім өндіреді;

-шағын, орта және ірі шаруашылықтар объективті және субъективті сипаттағы себептермен әрқашанда болған және әлі де бар, сонымен қатар, ірі және шағын өндірістің бағыттары мен сапалық көрсеткіштері уақыт келе өзгере береді.

Ауылшаруашылық ұйымдарындағы ірі өндірістің негізгі артықшылығы - белгілі бір түрдегі өндіріс ауқымының шоғырлануы екендігі белгілі. Үлкен өндіріс еңбекті тереңірек бөлуді тудырады, өндірісті индустрияландыру оңайырақ, ал жаңа, оның ішінде қымбат импорттық құрал-жабдықтар мен инновациялық технологияларды пайдалану тезірек өтеледі. Кең көлемді өндіріс инвестициялық тартымды, оның бәсекелестік ортада тиімді жұмыс істеу мүмкіндіктерінің әлеуеті зор.

Дегенмен, ірі кәсіпорындарда жоғары табыстылыққа қол жеткізуді қиындататын белгілі бір шешімі қиын мәселелер бар. Сыртқы ортаның түбегейлі өзгеруі жағдайында олардың сараланымы күшейіп, қаржылық жағдайы қиын және үмітсіз кәсіпорындардың бір бөлігі пайда болады. Оның үстіне, қызметкерлері біртұтас әлеуметтік, өндірістік және инженерлік инфрақұрылымы бар бірнеше елді мекендерде тұратын ірі кәсіпорындар нарықтық ортаға икемділігі төмен болады.

Егер шағын шаруа (фермер) экономикасы дәрменсіздікке ұшыраса, онда бұл әдетте бір отбасының, бірнеше адамның мүдделеріне әсер етуі мүмкін. Бірақ егер ірі аграрлық кәсіпорын осындай жағдайға тап болса, онда жүздеген ауыл тұрғындарына әсер етеді, соның ішінде әсіресе әлеуметтік тұрғыдан нашар қорғалған азаматтарға қиындық туғызады. Банкроттық олардың экономикалық мүдделеріне қатты әсер етеді және жағымсыз әлеуметтік салдарларды тудырады. Бұл жағдай кейбір ауылшаруашылық кәсіпорындары нарық жағдайында қолайсыз және нашар басқарылуынан да болуы мүмкін.

Корпоративтік басқарудың кемшіліктері белгілі, олар барлық дамыған елдерде кездеседі: менеджерлер ірі кәсіпорындардың негізінен меншік иелері болғандықтан олардың құрылтайшылардың, акционерлердің мүдделерімен сәйкес келмейтін өзіндік экономикалық мүдделері болады; акционерлер көп болған жағдайда, олардың басқару аппаратына бақылауы әлсірейді, ал басшылар бұл жағдайды басқару шешімдеріне, мүлікті пайдалану мен кірісті бөлуге ықпалын күшейту үшін пайдаланады және олар өздері үшін көбірек жұмыс істей бастайды. Бұл кемшіліктер қайта құрылымдалған ауыл шаруашылық кәсіпорындарын басқаруда, ұсақ меншік иелерінің саны көп болған кезде және олардың едәуір бөлігі жұмыс істемейтін және басқаруға іс жүзінде қатыспаған кезде көбірек көрінеді (Paramonov et al., 2012).

Шағын ауылшаруашылық кәсіпорындарында көптеген қажетті қызметтер, кейде кездейсоқ, негізінен маусымдық түрде қолданылады. Шағын кәсіпорын үшін маусымдық немесе мезгілдік сипаттағы қызметтерді орындайтын мамандарға көп жағдайда еңбек және материалдық шығындар негізсіз қымбатқа түсіп отыратыны белгілі.

Осыған байланысты ауылшаруашылық кәсіпорындарында бизнес-үдерістерді өз бетінше жүргізу, немесе кәсіпкерлікті жүргізуден бас тарту және оларды мамандандырылған ұйымдарға беру, яғни «өзің жаса» немесе «сатып алу» айтыс-тартыс мәселесін дешешу туындайды. Біздің ойымызша, аутсорсинг бұл мәселені де шеше алады. Аграрлық құрылымдар аутсорсинг шартын жасасу арқылы жеке бизнес-үдерістерді орындауды мамандандырылған екінші тарап ұйымдарына келісім-шарт негізінде бере алады.

Ауыл шаруашылығы саласында аутсорсингке сәйкес келетін қазіргі кезеңде тапшылық көріп отырған мына мамандықтарды атайды: ветеринария, зоотехния, агрономия, тұқымды асылдандыру жұмыстары, бухгалтерлік есеп және құқықтық қызметтер. Бір ерекшелігі, бұл мәселелерді шешу үшін ірі компанияларды тартудың қажеттілігінен, олардың мамандандырылған бөлімшелерін аутсорсер ретінде бөліп қарастыру мүмкіншілігі жоғары. Екінші жағынан, ірі ауылшаруашылық кәсіпорындары үшін аутсорсинг тиімдірек болуы, күрделі қызметтердің қажеттілігін біртіндеп сезіне бастайды. Мысалы, бизнесті қайта құрылымдау және тұрақты басқару үшін сыртқы басқарушы компанияны тарту бірте-бірте бұл салада агрофирмалардың мәселелерімен жақсы таныс және осындай қызметтерді көрсету үшін қажетті құзыреттерді жинақтаған мамандандырылған компаниялардың құрылуы жақсы нәтижелерге жеткізеді.

Басқаша айтқанда, ауылшаруашылық экономикасының нақты қажеттіліктерімен таныс аутсорсингтердің тапшылығы бірте-бірте азайып келеді, бұл оны ауылда жүзеге асырудағы ең маңызды кедергілердің бірін жояды.

Сонымен қатар, кәсіпорындағы шешімдері табылмаған мәселелердің себептерін анықтау және оларды жою бойынша шаралар кешенін әзірлеу үшін басқару аутсорсингі мен жай ғана консалтингтік компанияны тартудың айырмашылықтарын көрсету қажет. Соңғы кездерде агроөнеркәсіп кешенінде

консалтингтік компаниялардың қызметі де айтарлықтай танымал болғанын айта кету керек.

Ауыл шаруашылық жерлерін өндеуде негізгі механикаландырылған қызметті аутсорсинг негізінде жүргізудің мысалы ретінде машина-технологиялық станцияларды (МТС) пайдалану болып табылады. Оларды пайдалану ауылшаруашылық құрылымдары қымбат құрал-жабдықтарды сатып алуға және оны өз бетінше ұстауға жұмсалатын шығындардан өз бетінше бас тартуға мүмкіндік береді.

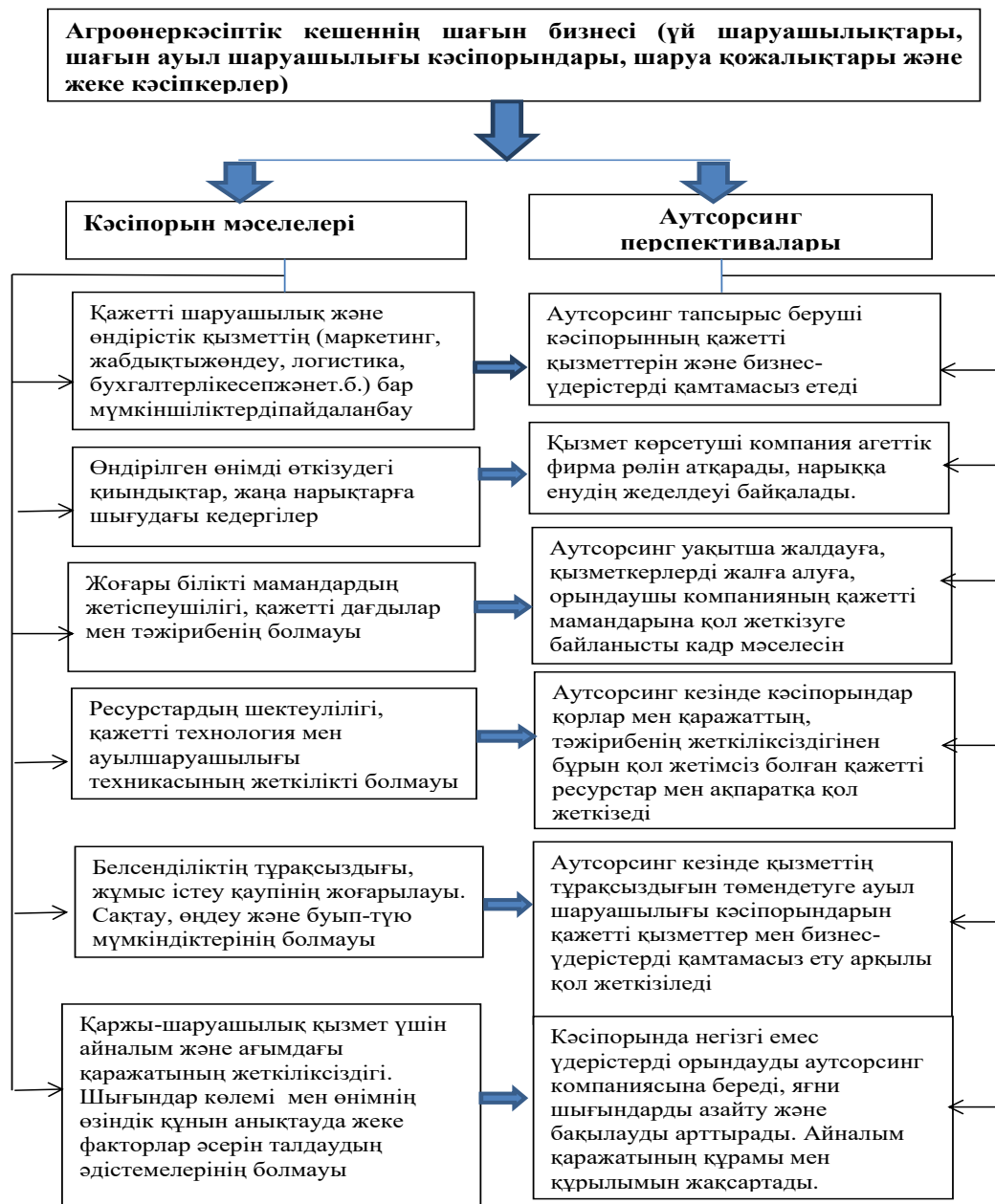
Аутсорсингтің бұл түрінің ерекшелігі мынада: ауыл шаруашылығы кәсіпорыны үшін жерді өңдеу арқылы өнім өндіру оның негізгі жұмысы болып табылағанымен, мысалы, көліктер мен тракторлар кешеніне тұрақты техникалық қызмет көрсету агротехникалық және зоотехникалық жұмыстарға ұқсамайтын, біліктілікті талап ететін инженерлік мамандығы бар қызметті қажет етеді. Сондықтан бұл бір ғана қосалқы қызметті атқаратын мамандықтың тобы емес болғандықтан, оны үшінші тарап мердігеріне аутсорсингке беру орынды болар еді.

Жоспарлы экономика кезеңінде МТС тиімділігі айтарлықтай жоғары болғаны, ал екінші дүниежүзілік соғысқа дейінгі кезеңде олар Кеңес одағында оның санының аз болуына қарамастан, қиын-кезең жағдайда ауыл шаруашылығына сол уақыттағы заманауи технологияға қол жеткізуді ашатын жалғыз құрал болғанын білеміз. Дәл осы себепті қазіргі жағдайда мамандар олардың техникалық деңгейін емес, қағидалық негіздерін аутсорсинг жүйесінде жаңғыртуға болатыны айтылып жүр.

Аутсорсинг туралы шешім агрокәсіпорынның бүкіл қызметі тәуелді болатын күрделі, стратегиялық бағыттарын таңдау болып табылады. Қолданыстағы әдістер, көбінесе елдің экономикалық даму деңгейіне толық сәйкес келе бермейтін шетелдік тәжірибедегі аутсорсинг туралы шешім қабылдау үшін оның ережелері мен құқықтық құжаттарын арнайы зерттеулер негізінде әзірлеу керек, себебі оның толықтай көшіріп алуға болмайды. Олар ауыл шаруашылығында аутсорсингті пайдаланудан болатын ықтимал әсерлердің жиынтығын бағалауға мүмкіндік бермейді, жергілікті жерде туындайтын аутсорсинг тәуекелдерін ескермейді, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының аутсорсингтік қызметтер көрсету үшін бизнестің таңдауын сипаттамайды, оның ішінде: аутсорсинг шартын жоспарлау, іске асыру

және басқару бойынша іс-шараларды дәйекті орындау және аутсорсингтің экономикалық тиімділігін бағалау, бұл ауыл шаруашылығы тұтынушысына аутсорсингтің ықтимал салдарын есептеуге ғана емес, сонымен қатар аутсорсингті жоспарлау кезеңінде туындайтын тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған мәселелерді тиімді шешу үшін, біздің ойымызша, мемлекеттің міндеті ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау және тасымалдау объектілерінің құрылысына инвестиция тартуға жәрдемдесу, яғни материалдық-техникалық қамтамасыз ету және логистикалық қызметтерін өз мойнына ала алатын аутсорсерлерді қолдау болып табылады

Сурет 2 - Қазақстанның агроөнеркәсіп кешеніндегі шағын бизнестің мәселелерін шешуде аутсорсингтік бизнес үлгісінің келешегі

Figure 2 - Prospects for an outsourcing business model in solving problems for small businesses in the agro-industrial complex of Kazakhstan

Қазіргі уақытта шағын ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының өндірістік әлеуеті әлі де жеткілікті тиімді пайдаланылмай отыр. Ауылшаруашылық аутсорсингін қолдану нәтижесінде шағын аграрлық құрылымдарға қолжетімді баға бойынша кепілдендірілген жоғары сапалы қызметін, жеткізушілерді таңдауда қажетті икемділік, жетіспейтін ресурстарға қолжетімділік, жаңа нарықтарға шығу мәселелері өзекті (сурет 2).

Тұтастай алғанда, Қазақстанның агроэкономикасында қосалқы мердігерлік жүйе мен ауыл шаруашылығы аутсорсингінің жекелеген нысандарын қалыптастырудың алғышарттары бар деп айтуға болады. Дегенмен еліміздің агроөнеркәсіптік кешеніндегі аутсорсинг үдерістерінің дамуын тежейтін негізгі себептер:

1) ақпараттың жетіспеушілігі, нақтырақ айтсақ, ірі компанияларда шағын ауыл шаруашылық құрылымдарының әлеуетті мүмкіндіктері туралы ақпараттар іс жүзінде жоқ, ал агроөнеркәсіптік кешендегі басқарудың шағын нысандары өз бетінше елімізге белгілі компаниялардың басқару және әріптестік деңгейіне жете алмайды;

2) агроқұрылымдарда қазіргі дамыған нарықтық инфрақұрылымның жеткіліксіз дәрежеде болуы, агроөнеркәсіптік кешеннің шағын және орта кәсіпорындарының өндірістік шығындарын төмендетуге мүмкіндік туғызбайды және олардың дамуына кәрі әсерін тигізеді.

Жоғарыда аталған мәселелердің барлығы ауыл шаруашылық кәсіпорындарының сыртқы мамандандырылған, біліктілігі жоғары қызмет көрсетушілерді тарту үлгісінің өзгеруі басқа салаларға да тән және үш тараптық бағдарға ие екенін айтуға мүмкіндік береді:

- тапсырыс берушінің мүддесі үшін бір реттік тапсырмалардан белгілі бір үдерісті толыққанды басқаруға дейін;

- қызметтерді қарапайым сатып алудан ұзақ мерзімді интеграциялық қарым-қатынасқа дейін;

- негізгі емес үдерістерді бейіні жоғары қызмет жасаушыларға беру.

Ауыл шаруашылығы өзінің ерекше сипаты бойынша - айқын маусымдық, бизнесті жүргізудің жоғары табиғи тәуекелдері, инвестицияны қайтару мерзімі ұзақтығы, салыстырмалы түрде төмен рентабельділік, елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңыздылығының өзектілігі бойынша мемлекеттік қолдауға тәуелділігі жоғары екені белгілі. Сондықтан аталған ерекшеліктерді

ескере отырып, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына аутсорсинг қызметтерін көрсетуге қатысу үшін мемлекеттік және жергілікті билік органдарын тарту (атап айтқанда, бірінші кезекте маркетинг қызметтерін аутсорсингтерге беру) маңызды болар еді.

Біздің ойымызша, отандық ауыл шаруашылығын қолдауға мемлекет пен жергілікті атқарушы органдардың белсенді қатысуы қажет болғанымен, бұл бағыттың экономикалық болашағы жоқ, нарықтық қағидаларға сәйкес келмейтін қарапайым түсінік деп атауға болады. Мемлекеттің міндеті кәсіпорынның белгілі бір жұмысын орындау емес, оларды құрылымның өзі жүзеге асыру үшін қолайлы жағдай жасау. Сонымен қатар, ұзақ мерзімді келісім-шартпен бекітілген сатып алу бағасы жағдайында жұмыс істейтін ауыл шаруашылық кәсіпорындары маркетингтік қызметтерді аутсорсингке беруге мұқтаж болуы екіталай болуы мүмкін. Егер мұндай қажеттілік туындаса, мамандандырылған маркетингтік консалтингтік компаниялар нарықтық жағдаятты мұқият бақылай отырып, басқаруға икемділік деңгейі бойынша жұмыс атқара алады.

Өкінішке орай, мәселе бүгінгі күні қанша өзекті болса да, аутсорсингті тәжірибеге енгізуді мемлекеттік тарапынан реттеу бойынша елімізде кешенді зерттеулер жүргізілген емес, сондықтан ауыл шаруашылығы аутсорсингіне қатысты мәселелердің көпшілігі шешілмей келеді, ал бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасының құқықтық актілерінде әлі орын таппаған проблемалардың бірі.

Аутсорсингті Қазақстанда ауыл шаруашылығы бизнесін құрудың тиімді құралы ретінде қарастыра отырып, оны бағалауға барабар көзқарасты қалыптастыру қажет: аутсорсингтің табыстылығы өзгермелі нарық талаптарын икемді ескеру негізінде қамтамасыз етіледі, өзгермелі бизнес жағдайларына бейімделеді, сондай-ақ компанияларға шығындарды азайту, қоршаған орта жағдайларына лайықтануды жеделдету, өнімдер мен қызметтердің сапасын жақсарту, жалпы тәуекелді азайту негізінде нарықтық жағдайда даму мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін негізгі құзыреттер мен кәсіпкерлік бастаманың ымырасы есебінде қалыптасады.

Аутсорсинг әртарaptандыру құралы ретінде аймақтың экономикалық кеңістігінде жұмыс істейтін бизнес-үдерістердің жиынтығын оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы дамыған аграрлық аймақтық жүйелердің бірі болып табылатын Түркістан облысының экономикалық жүйесінде аутсорсинг мүмкіндіктерін пайдалану қажетті бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етеді, өндірістік шығындарды азайту және дағдарыстан шығудың алғы шарттарын қалыптастырады.

Агроөнеркәсіптік кешеннің ағымдағы жағдайын талдау негізінде облыстың агроөнеркәсіп кешеніндегі аутсорсингтік қатынастарды жүзеге асыру тұжырымдамасы ұсынылған (сурет 3).

Сурет 3 - Облыстың агроөнеркәсіп кешеніндегі аутсорсингтік қатынастарды жүзеге асыру тұжырымдамасы
Figure 3 - The concept of the implementation of outsourcing relations in the agro-industrial complex of the region

Түркістан облысы еліміздің аграрлық секторындағы әртараптандырылған субъектілердің бірі болып табылады, дегенмен аймақ аутсорсингтік бизнес үлгісін пайдалана отырып, оны дамытудың қосымша мүмкіндіктерін пайдалана алады. Сонымен қатар аутсорсингтің пайдалану деңгейінің өсуі оның дамуына кері әсер ететін шектеулерін еңсеруді қамтамасыз етеді. Олардың арасында мыналарды атап өту қажет:

- кәсіпорын басшыларының үшінші тарап мамандарын өз бизнесіне жіберуге, бастапқы

құжаттарды беруге қорқуынан тұратын сенімсіздік;

- аутсорсинг үшін заңнамалық базаның жеткіліксіздігі (нормативті-құқықтық және стандартты шарттар жоқтығы);

- ұйымды басқару үшін қажетті ақпаратпен қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі (аутсорсерге ақпаратты жіберу, оны мердігердің қабылдау ережелеріне сәйкестігі және т.б.);

- аутсорсинг саласында білікті мамандардың жетіспеушілігі - бұл шектеу жоғары және арнайы білім беру жүйесінде аутсорсинг

бойынша теориялық және практикалық дайындықтың жеткіліксіздігімен байланысты;

- аутсорсинг қызметін көрсететін ұйымдардың қызметін бақылаудың әлсіз тетіктері (ондағы шектеулер - аутсорсингтердің кәсіби бірлестіктерінің жоқтығының салдары).

Бұл тұжырымдаманы тиімді жүзеге асыру Түркістан облысында өңірлік агроөнеркәсіп кешенін басқару құрылымының тиімді жұмыс істеуіне тікелей байланысты екенін атап өткен жөн. Өңірлік агроөнеркәсіптік кешенде аутсорсинг тұжырымдамасын іске асыру мыналарды көздейді:

-агроөнеркәсіптік кешеннің инфрақұрылымын дамыту, атап айтқанда, ірі және шағын ауыл шаруашылығы бизнесі арасындағы экономикалық байланыстарды нығайтуға және тығыз ынтымақтастықты орнатуға ықпал ететін аутсорсингтік аймақтық орталық құру;

-аутсорсинг тұжырымдамасын іске асыру үшін оңтайлы жағдайлар жасау мақсатында өңірлік агроөнеркәсіп кешенін басқару құрылымын ұтымды ету;

-нормативтік-құқықтық құжаттаманы жетілдіру, сондай-ақ өңірдегі аутсорсингтік үдерістерді басқару бағдарламаларын әзірлеу;

-қолайлы іскерлік ахуал жасау және соның нәтижесінде облыста агроөнеркәсіп кешені шаруашылық жүргізуші субъектілері қызметінің экономикалық тиімділігін арттыру.

Аутсорсинг тұжырымдамасын іске асыру Түркістан облысының агроөнеркәсіптік кешені субъектілерінің экономикалық тиімді қызметі үшін қолайлы бизнес-климатты қалыптастырып, бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және өңірдің стратегиялық даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

Қорытынды

Қазіргі аграрлық экономика өндірістің мамандану деңгейіні әрі қарай даму үрдісінің жоғары деңгейімен сипатталатындықтан, өндіруші мен нарық арасында азық-түлік өнімдерін жинау, өңдеу, сұрыптау, орау, буып-түю, сақтау, тасымалдау және сату бойынша мамандандырылған фирмалар жұмыс істейді. Дегенмен, олардың қызмет көрсету сапасының әлі де болса төмен екендігін атап айту қажет.

Өңірдегі агроөнеркәсіптік интеграцияның негізгі әдістері өндірістік мердігерлік ынтымақтастық болып табылады. Өндіріс мердігерлік шарты бойынша қызмет көрсететін фирма тауар өндірушіден тікелей ауыл шаруашылығы өнімдерін сатып

алатын немесе бастапқы дилерлермен ұзақ мерзімді келісім-шарттар жасайды. Меншік құқығын біріктіру агенттерінің активтерінің бір бөлігін ынтымақтастық жүйесін құрушы фирманың меншігіне біріктіруді көздейді. Ынтымақтастықтың шарттық нысандарының артықшылықтарына құқықтық тәуелсіздікті сақтау және серіктестердің экономикалық мүдделерін ескеру жатады.

Осылайша, ауыл шаруашылығының дәстүрлі үлгісі, агробизнес аутсорсинг ретінде болғанда, біздің ойымызша, ауыл шаруашылығында сұранысқа ие қызметтерді ұсынатын аутсорсерлерді қолдау арқылы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын жанама мемлекеттік қолдау шараларының кешенін әзірлеу қажет, атап айтқанда ол ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау және тасымалдау мәселелерін шешу жолдары.

Қазақстанда аутсорсингті қолдану, біріншіден, аутсорсинг қызметін ұсынатын ұйымдардың аздығы, екіншіден, аутсорсингті пайдалану туралы шешім қабылдауда әдістемелік қамтамасыз етудің жоқтығы кедергі келтіруде. Біріншіден, аутсорсингтік компаниялардың жетіспеушілігі Қазақстанда аутсорсинг стратегиясы негізінде бизнесті қолдаудың жоғары сапалы және қолжетімді қызметтерінің инфрақұрылымының дамымағандығынан болып отыр. Қазақстанда аутсорсинг қызметтерін ұсынатын компаниялардың қызмет ету тәжірибесін талдағанда аутсорсингтік компаниялардың аз екендігін көрсетеді, олар негізінен ірі қалаларда шоғырланған және ең алдымен ақпараттық технологиялар саласында шектеулі қызмет түрлерін көрсетеді. Екіншіден, аутсорсинг стратегиясын қолдану туралы шешім қабылдаудың практикалық, әдістемелік құралдарының жоқтығы.

Осыған байланысты мынадай мәселелер өзекті болып табылады: біріншіден, аутсорсингтік компанияны құру тетіктерін қалыптастырудағы мемлекеттік реттеу; екіншіден, аутсорсинг қызметін көрсететін компанияның құрылымы мен функциялары жүйесін дамыту; үшіншіден, тапсырыс беруші компаниялар мен аутсорсинг қызметін ұсынатын компаниялардың өзара әрекеттесу технологияларын қалыптастыру; төртіншіден, аутсорсингті басқару ережелерін әзірлеу.

Аутсорсингтік компаниялардың қалыптасу және даму үдерісінде елеулі қиындықтар мен кемшіліктер бар, олар – перспективасы бар, бизнестің жаңа әдісін игеруде тәжірибенің жоқтығы, аутсорсингтік қызмет етуші беделді компаниялардың аздығы, ұсынылатын аутсорсингтік қызметтердің тұтынушылардың нақты талаптарына сәйкес келмеуі, аутсорсингтік компанияларға аймақтық деңгейде мемлекеттік қолдаудың болмауы.

Қорытындылай келе, ауылдық аутсорсинг ауылшаруашылық кәсіпорындары үшін жаңа өндіріс пен басқару технологияларына қол жеткізудің ғана емес, сонымен қатар агрофирма аутсорсинг ретінде әрекет ететін үлгіні пайдаланған жағдайда олардың өндірістік қуаттарын жаңартудың тиімді құралы бола алатынын атап өтуге болады.

References

1. Adilova, D.A. (2010). Outsourcing is one of the methods of improving the personnel policy in railway transport. *Bulletin of the Kazakh Academy of Transport and Communications named after M. Tynyshpaeva*, 3(64), 227-230.
2. Aihua, Y. A. N., Lacity, M. C., & Sabherwal, R. (2016). Provider's innovativeness and outsourcing performance: The moderating effects of contractual and relational governance. In *20th Pacific Asia Conference on Information Systems*. Association for Information Systems.
3. Anikin, B. A., Rudaya, I. L., Rodkina, T. A., Anikin, O. B., & Tityukhin, N. F. (2003). *Outsourcing: creating highly efficient and competitive organizations*. Moscow, INFRA-M. (In Russ)
4. Anikin, B.A. & Rudaya, I. L. (2009). *Outsourcing and out staffing: high technology management*. Moscow, INFRA-M. (In Russ)
5. Baden-Fuller, C., Targett, D., & Hunt, B. (2000). Outsourcing to outmanoeuvre: Outsourcing re-defines competitive strategy and structure. *European Management Journal*, 18(3), 285-295. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(00\)00010-4](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(00)00010-4)
6. Baiyegunhi, L. J. S., Majokweni, Z. P., & Ferrer, S. R. D. (2019). Impact of outsourced agricultural extension program on smallholder farmers' net farm income in Msinga, KwaZulu-Natal, South Africa. *Technology in Society*, 57, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2018.11.003>
7. Бәбенек, P. (2017). Outsourcing as a contemporary model of agricultural corporation based on competencies. *Proceedings of the 17th International Multidisciplinary Scientific GeoConference Surveying Geology and Mining Ecology Management Albena, Bulgaria*, 587-594.
8. Borzunova, O. A. (2009). We shift the work onto someone else's shoulders: an outsourcing agreement. *Personnel service and personnel management of the enterprise*, 11(12), 31-33. (In Russ)
9. Bryce, D. J., & Useem, M. (1998). The impact of corporate outsourcing on company value. *European Management Journal*, 16(6), 635-643. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(98\)00040-1](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(98)00040-1)
10. Busi, M., & McIvor, R. (2008). Setting the outsourcing research agenda: the top-10 most urgent outsourcing areas. *Strategic Outsourcing: An International Journal*, 1(3), 185-197. <https://doi.org/10.1108/17538290810915263>
11. Dzhirimova, Z. (2009). Prospects for the development of outsourcing in the Russian agro-economy. *Bulletin of the Adyge State University. Series 5: Economics*, 1, 188-196. (In Russ)
12. Franco, M., Rodrigues, M., & Silva, R. (2021). The Viability of Outsourcing in Organisational Performance: Benefits and Risks. In *Outsourcing and Offshoring*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.98308>
13. Karenov, R. S. (2014). Generalization of the directions of development of outsourcing and out staffing as technologies of modern management. *Problems of Law and Economics*, 2, 33-40. (In Russ)
14. Kenyon, G.N., Meixell, M. J., & Westfall, P. H. (2016). Int. J. Production Economics Production outsourcing and operational performance: An empirical study using secondary data. *International Journal of Production Economics*, 171, 336-349. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2015.09.017>
15. Khan, G. M., Khan, S. U., Khan, H. U., & Ilyas, M. (2022). Challenges and practices identification in complex outsourcing relationships: A systematic literature review. *PloS one*, 17(1), e0262710. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262710>
16. Kokusheva, G.Y. (2010). Development of outsourcing and its implementation at the enterprises of Kazakhstan. *Bulletin of Karaganda State University. Series Economics*, 2(58), 56-62. (In Russ)
17. Konuspaev, R. K., Demesinov, T. Zh., & Taipov, T. A. (2020). Outsourcing relations in APC Respublika Kazakhstan. *The problem of agricultural market*, 2, 53-59. (In Russ)
18. Kotlyarov, I. D. (2011). Outsourcing in agriculture: current situation and analysis of prospects. *Bulletin of the Altai State Agrarian University*, 3(77), 121-127. (In Russ)
19. Kumatov, M. R., & Kumatbekova, G. M. (2015). Outsourcing in anti-crisis management enterprise. *Policy*, (11), 4.

20. Kulembayeva, F., Seitkazyeva, A., & Yelshibayev, R. (2022). Economic Efficiency of Outsourcing Business Models: A Comparative Assessment. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 23(1), 75-88. <https://doi.org/10.1007/s40171-021-00290-w>
21. Lovchikova, E.I., & Sukhocheva, N. (2017). Implementation of the concept of outsourcing in the regional agro-industrial complex. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, 5(65), 72-79. <https://doi.org/10.18551/rjoas.2017-05.11>
22. Lyne, M.C., Jonas, N., & Ortmann, G.F. (2018). A quantitative assessment of an outsourced agricultural extension service in the Umzimkhulu District of KwaZulu-Natal, South Africa. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 24(1), 51-64. <https://doi.org/10.1080/1389224X.2017.1387159>
23. Odegov, Yu.G. (2016). *Outsourcing in personnel management*. Moscow, Yurayt. (In Russ)
24. Omarova, N.Y. (2008). The main reasons and advantages of outsourcing implementation at the enterprises of the agro-industrial complex. *Modern science-intensive technologies*, 4, 180-182. (In Russ)
25. Oshri, I., Kotlarsky, J., & Gerbasi, A. (2015). Strategic innovation through outsourcing: The role of relational and contractual governance. *The Journal of Strategic Information Systems*, 24(3), 203-216. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2015.08.001>
26. Paramonov, P. F., & Ivanitsky, D. K. (2012). Development of small forms of management in the agricultural sector. *Polythematic network electronic scientific journal of the Kuban State Agrarian University*, 4(78), 753-777. (In Russ)
27. Seitkazyeva, A.M., & Kulembayeva, F.M. (2019). Outsourcing efficiency in Kazakhstan: empirical survey. *Central Asian Economic Review*, 4, 75-84. (In Russ)
28. Sloan, A. P. (2018). *My years at General Motors*. Moscow, Eksmo. (In Russ)
29. Stapran, D. A. (2016). Outsourcing: Fears and Opportunities. *Russian Entrepreneurship*, 17(12), 1497-1504. (In Russ)
30. Sukhovskaya, A. M. (2007). Outsourcing - as a form of indirect investment of agricultural enterprises at the municipal level. *Personnel Management*, 8, 95-96. (In Russ)
31. Tsay, A. A. (2014). Designing and controlling the outsourced supply chain. *Foundations and Trends in Technology, Information and Operations Management*, 7(1-2), 1-160. <http://dx.doi.org/10.1561/02000000030>
32. Vaxevanou, A., & Konstantopoulos, N. (2015). Models Referring to Outsourcing Theory. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 175, 572-578. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1239>
33. Whitley, E. A., & Willcocks, L. (2011). Achieving Step-Change in Outsourcing Maturity: Toward Collaborative Innovation. *MIS Quarterly Executive*, 10(3), 95-109.
34. WTO (1998). *Annual Report*. Geneva: World Trade Organization (WTO).
35. Zhelezko, O. E. (2011). *Theoretical and methodological aspects of outsourcing services*. Monograph. Krasnoyarsk State Trade and Economic Institute. (In Russ)
36. Zitkiene R., Dude, U. (2018). The impact of outsourcing implementation on service companies. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 6(1), 342-355. [https://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.1\(21\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.1(21))

Information about the authors

Azimkhan A. Satybaldin – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director, Institute of Economics CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan, email: ieconomkz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-4472>

Birzhan E. Agniyazov – PhD candidate, International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkistan, Kazakhstan, email: birzhan.agniyazov@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7581-6715>

***Borash S. Myrzaliyev** – Dr. Sc. (Econ.), Professor, International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkistan, Kazakhstan, email: borash.myrzaliyev@ayu.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-7196>

Авторлар туралы мәліметтер

Сатыбалдин Ә.Ә. – профессор, э.ғ.д., Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі, бас директоры, ҚР БҒМ ҒК Экономика институты, Алматы, Қазақстан, email: ieconomkz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-4472>

Ағниязов Б.Е. – PhD докторанты, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан, email: birzhan.agniyazov@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7581-6715>

***Мырзалиев Б.С.** – э.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан, email: borash.myrzaliyev@ayu.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-7196>

Сведения об авторах

Сатыбалдин А.А. – профессор, д.э.н., академик НАН РК, генеральный директор, Институт экономики КН МНВО РК, Алматы, Казахстан, email: ieconomkz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-4472>

Ағниязов Б.Е. – PhD докторант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан, email: birzhan.agniyazov@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7581-6715>

***Мырзалиев Б.С.** – д.э.н., профессор, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан, email: borash.myrzaliyev@ayu.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-7196>